

BARANDIARAN'GO JOXEMIEL

SAN MARTIN TXIKI

Ba-da Ataun'en ipuin zar bat: San Martin Txiki'ren ipuiña.

Ipuin onek diñoanez, antziñako kristau santu onek ostu eutson bertokojentillari ainbat gauza ta tresnaren asmapena.

Gari-azia ostu ei eutson, bein, auzoko jentillari; eta olan sortuerazo ei eban geure arteko nekazaritza.

Burdin-zoldaketaren berri kendu ei eutson, beste bein; eta olan asi ei zan burdigintza, gurean.

Gaztain-orriari oarrez egoteko esan ei eutson, beste bein; eta gaztain orrien koxkaz oarturik, lortu ei eban lenengo zerrea.

PERUNEZAR'EKO APAIZ TXIKI

Ba-da Ataun'en, onen sen eta asmotako beste gizon bat; bere erritarrak «Perunekar'eko apaiz txiki» esaten dau-tsoena. Aoz-aozko artu-emonak ei ebazan San Martin Txiki'k bere auzoko jentillakaz. Perunekar'eko apaiz txikiak olangorik ezin, eta areen illarri ta kobetako ondo-moko zarren bitartez diardu eurakaz.

Aurrera begira ta gerorako gauzak lortu ebazan Martin Txikik. Atzera begira, barriz, eta len euskaldunen zer-zelangoak ikasi ebazan apaiz txikik.

Zelan...? Bere erriko artzain batek «Jentillarri» eritxon trikuarri edo dolmena erakutsi, ta an eortzita egozala antziñako jentillak esan eutson.

Bai...? Atxurra artu, ta atxurketan asi zan, bereala, Ataun'go abade txikia. Eta egia: giza-azur, arrizko tresna ta lurrezko zatiak ugari topau ebazan. 1917 urtea zan.

KOBETAN

Amaika trikuarri ta koba-zulo aurkitu ta aztertu dauz, arrezkero, gure abadeak. Berak egin dauz ots andiko, munduko jakintsuen artean: Baltzola, Axlor, Ekain, Santimamiñe ta... koba-zuloen euskal izenak.

Eta zer esan ete dautsoe geure abade txikiari koba orreetan aurkitutako ainbat ondo-mokok? Ez garala euskaldunok iñundik etorritakoak... Berton sortuak garala...!

Noz...? Orain amalau milla urte, gitxienez.

Zelan, baiña...? Gizonezko iru gar-azur topau ebazan, bein, Urkiaga'ko koban: bat orain ogetabost milla urtekoa, ordun Europa'n bizi zan, Kromañoñ-giza itxurakoa; urrengoa, orain ogei milla urtekoa, erdi kromañoñ erdi euskaldun zana; eta irugarrena, orain amalau milla urtekoa, oraingo euskaldunen antz-antzekoa.

Europako beste lurraldetan galdu egin zan kromañoñ-enda ori. Eta emen, apur-apurka, oraingo euskaldunen itxurara antzaldatu zan.

ATX-MARGOZKI

Kobetan jasotako arri ta azur batzuk landuta dagoz.

Naiko, ondo ta antzetsu landuta, gaiñera. Piztien irudi bitxi dira alango asko.

Baiña, koba orreetako arrigarririk arrigarriena, bertako margazkiak dira. Santimamiñe, Altxerri ta Ekain kobetako margazkiak dira miagarrienak. Zaldi, bisonte, artz ta auntzen irudiak dira aipagarrienak.

Gure arteko «museo» ospetsuenen margazki zarrenak orain bi milla urtekoak dira; eta gaur goizekoak, zeinbako edo erti-astraktukoak. «Neolitiko» (orain bost milla urte), garaian erabillen, barriz, geure aurreko euskaldunak zeinbako ertiera bici, bizkor eta azurtsu ori. Eta orain ogei milla urte baiño lenago asiak ziran, gauzak diran lez adierazten. Amaika margazki «realista» edo zeindun eder ageri da gure koba zar orreetan.

IPUIÑETAN

Ainbat ipuin, elezar eta oitura bitxien barri be ikasi eban bere or-emengo ibillaldietan... Euren zepa ta apurre-ria, kobako lurra galbaitan lez, ondo eralgi, ta areen esangurak azaldu ebazan.

Orrela, agerrerazo ebazan Mari jainkesa, aren seme Atarrabi ta Mikelats, Olentzero, Gaueko, Basajaun, Lamiñak, eta...

Orrela, jaso ebazan kristautasuna emen noz eta zelan sartu zaneko ainbat zertzelada: V, VI, VII gizaldietan, Araba, Araoz, Udalatx... kobatan bizi zirala eremutar kristauak; Jentillen iturri ta leku santutan eginda dagozala ainbat ermita; ta abar.

Orrela, ikusi eban «Etxea» dala gure bititoki, lantegi, eliza, illarri, ta legediaren ama...

EUSKERA

Ez dau euskaldunak, amalau milla urte oneetan, bere soin-itxurarik aldatu. Aldatu ete dau bere izkuntza?

Gure antziñako tresnen izenak: Alzkora, Alzturak, AIT Zur, Alzto, ta abar..., aitz edo arri-aroan egiñak dirala adierazoten dabe.

Zaldi, aari ta bei gorrien ipuiñak, bestalde, pizti orreek margoztuta dagozan kobai buruz diardue, geienetan; koba orreetan dagozala gorderik, diñoie olango ipuiñak.

Gure bertsolaritza, ta azti-itxurazko ainbat kanta Zarrek be orduko kutsu agiria dauke.

Ziur-ziur dago, beraz, arri-aroa izkuntza dala geure euskera; eta orain amalau milla urteko len euskaldun areek sortua, nunbait!

* * *

San Martin Txiki, Perunekar'eko apaiz txiki... Giza txiki, giza bitxi... Ataungo aztizko giza bitxiok azaldu daukue euskaldunen izkutu-mizkutuak.

URKIOLA'K